

УДК 811.124'38:808.51.

DOI: 10.24144/2617-3921.2019.17.146-153

Емілія Швед

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри
класичної та румунської філології

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

orcid. org/0000-0002-9477-7579

м. Ужгород, Україна, тел. 0956953050, emilija.shwed@uzhnu.edu.ua

Оксана Дацьо

старший викладач кафедри класичної та румунської філології

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

orcid. org/0000-0001-6974-9544

м. Ужгород, Україна, тел. 0508229204, oksana.datio@uzhnu.edu.ua

**Аргументаційна роль емоційно-експресивної
лексики у промовах історичних осіб
твору Т. Лівія „Історія”
(на матеріалі промов І-ї декади твору)**

Анотація. Стаття присвячена аналізу лексичних ресурсів промов історичних осіб твору Т.Лівія "Історія" з точки зору їх емоційно-експресивного забарвлення як одного із факторів пізнання ідеї твору та засобу аргументації. Дослідження засвідчує наявність органічного зв'язку між емоційним та експресивним: важливим засобом у лінгвостилістиці тексту є нейтральна лексика, що денейтралізується під впливом контексту та отримує додаткові емоційно-експресивні відтінки . Часто денейтралізація відбувається у результаті поєднання нейтральної лексики з пейоративними лексемами чи їх метафоризації. Лексика з позитивним відтінком емоційності супроводжує у промовах високий стиль. Багата та різноманітна щодо своєї функціональності і пейоративна лексика промов. Отже, емоційно-експресивні засоби лексики, виконуючи естетичну функцію, служать у досліджуваних промовах важливим засобом аргументації, а їх дослідження сприяє пізнанню ідеї твору та допомагає детальніше дослідити ідіостиль автора

Ключові слова: риторика, стилістичні особливості, давній Рим, Тит Лівій, його твір "Історія" (промови твору), аргументаційна роль емоційно-експресивної лексики.

Abstract. The article is devoted to the analysis of lexical resources of speeches of historical figures of the creative work by Titus Livius "History" from the point of view of their emotional and expressive colouring as one of the factors of cognition of the idea of the creative work and means of argumentation. The

research confirms the presence of an organic bond between the emotional and the expressive: neutral vocabulary is an important tool in the linguistic style of the text which is deneutralised under the influence of the context and acquires additional emotional and expressive shades. The deneutralisation often occurs as a result of combining of neutral vocabulary with pejorative lexemes or their metaphorisation. Vocabulary with positive shades of emotionality accompanies the high style in speeches. The pejorative vocabulary of speeches is rich and varied in terms of its functionality. Consequently, emotionally expressive means of vocabulary, performing an aesthetic function, serve in the speeches under research as an important means of argumentation, and their research promotes the cognition of idea of the creative work and helps to study the author's idiosyncrasy in detail.

Keywords: rhetoric, stylistic features, ancient Rome, Titus Livius, his creative work "History" (speeches in the creative work), an argumentative role of emotionally-expressive vocabulary.

Вступ. У сучасній науці у зв'язку із все більшим осмисленням ролі людського фактора у всіх галузях знань, а тим більше в гуманітарних науках і художній творчості, із зростанням питомої ваги досліджень пов'язаних із проблемами комунікації, формуванням перспективного напрямку міждисциплінарних досліджень мови в її функціонуванні, помітним є сплеск наукового інтересу до античної риторичної спадщини, спроби її переосмислити у категоріях сучасної лінгвістики та семіотики. В умовах глибокого вивчення основ ораторського мистецтва, спроб поєднання традиційних риторичних правил і прийомів з філософськими та лінгвістичними категоріями нового часу, появою у зв'язку з цим нових ідей та гіпотез, цінним підґрунтям стає детальне фактологічне вивчення відповідного текстового матеріалу античної епохи.

Цінним матеріалом у цьому плані є твір відомого римського історіографа Тита Лівія „Ab urbe condita”, чи скорочено в українському перекладі „Історія”, що наповнений численними промовами історичних осіб, які укладені автором з неабиякою риторичною майстерністю.

Дослідження ж самої творчої спадщини Т. Лівія має велику традицію, що вимірюється століттями та бере початки з епохи Відродження, а якщо взяти до уваги зацікавлення твором римського історика письменників та вчених його сучасників, ще з античності. До матеріалу „Історії” звертались філософи, історики, філологи. Протягом багатьох століть цей фундаментальний твір вважався основним джерелом римської історії. Згодом, в основному у XIX і особливо у XX ст. в центрі уваги дослідників постав не лише зміст твору, а й сам його автор, його погляди на історичні події, політичний та філософський світогляд, його мова.

У працях вітчизняних та зарубіжних дослідників неодноразово висловлювалася думка про те, що промови історичних осіб, які автор вводить у свій твір є втіленням усіх кращих традицій античної риторики [5; 6; 7; 8].

Відомо, що автор, описуючи історичні події, вводить в „Історію” численні промови, чим прикрашає та урізноманітнює трохи обтяжливий перелік подій. Саме у цих промовах чи не у найбільшій мірі проявив себе ораторський талант автора.

Цінність та важливість матеріалу зумовлена двома аспектами – історичним та риторичним. Вибрані для дослідження промови першої декади мають історичну цінність перш за все тому, що вони детально ілюструють боротьбу плебеїв за свої права. Крім історичного значення, промови цінні у мовознавчому та стилістичному планах. Це зумовлено тим, що автор, укладаючи їх, дотримується законів античної риторики, – промови, фактично, стають синтезом всього цінного, накопиченого грецькою та римською риторичною наукою долівієвого періоду. Не випадково Квінтіліан повідомляє, що Лівій у листі до сина радить йому читати Демосфена та Ціцерона [X, 1, 39]. Чимало праць було присвячено вивченню риторичної специфіки промов твору. Це праці І.Тена, Г.Бернгарді, С.Стацея, І.Брунса [10; 11; 13; 12].

Знайомлячись з більшістю праць, присвячених цій темі, звертаємо увагу на той факт, що у них детальному вивченню піддаються в основному промови інших декад „Історії”, промови ж першої залишаються поза увагою дослідників. Виходячи з цих міркувань ми поставили за мету дослідити окремі аспекти мови та стилю промов першої декади „Історії”, зокрема, аргументаційну роль емоційно-експресивної лексики промов як фактора пізнання ідеї твору та ідіостилу автора в цілому.

Як відомо, стилістичні ресурси мови – це, перш за все, її експресивні засоби, тобто те, що сприяє образній, естетично насиченій передачі думки. Щодо семантики терміну „експресивний”, то ще В.В.Виноградов підкреслював велику роль експресивного фактора у мові [3, с. 25]. Дослідниця О.С.Ахманова вважає, що експресивність – це присутність експресії, виражально-зображальної властивості мови, що надає їй образність та емоційність [1, с. 523–524]. Отже, беручи до уваги відомий вислів В.В.Виноградова про те, що всі засоби мови виражальні, експресивними можна вважати мовні засоби, що несуть більшу виражальність. Словам згідно з їх природою властивий денотативний компонент. Для творення експресивного фону на цей компонент, тобто на його основну семантику, накладається конотативний, що виражає експресивно-емоційний обертон у художньо-образному тексті. У кінцевому результаті слово отримує додатковий смисл, стає стилістично-маркованою одиницею мови. Отже, секрет стилістичних явищ у тому, що на мовні засоби немовби прикріплюються ярлики конотацій. Саме засоби експресії та емоційності спрямовані на адресата, їх мета – викликати потрібні почуття.

Стилістика бачить одне із завдань у аналізі лексики з точки зору її емоційного забарвлення. Відомо, що для ораторського стилю найбільш принагідною є експресивна та емоційна лексика. Проблеми емоційності та експресії уже були частково досліджені, та все ж емоційно-оцінна та

експресивна лексика у латинській мові вивчена ще не в достатній мірі. Цінними у цьому плані є праці Е.М.Галкіної-Федорук, В.В.Биховця, М.Г.Сеніва [4; 2; 9]. Безсумнівним є зв'язок емоційного та експресивного. Стаття є спробою шляхом детального дослідження емоційно-експресивних обертонів-коннотацій лексики промов історичних осіб першої декади твору дослідити їх естетичну функцію як важливого засобу аргументації.

База даних, методи та методологія проведення дослідження. Матеріалом дослідження слугують промови історичних осіб першої декади твору Т.Лівія „Ab urbe condita”, що у сумі складають 914 Вайсенборнівських рядків [14; 15]. Під час дослідження застосовувався описовий метод, що базувався на наступних прийомах: класифікації та систематики, культурно-історичної інтерпретації, а також використовувалася компонентна та контекстна методика лінгвістичного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У структурі промов конотативність чи емоційно-експресивне забарвлення нерідко міститься у самій семантиці лексем і не залежить від контексту. Лексика такого типу часто вводиться автором у промови: *laetor* /V, 4, 5/, – радію; *gaudere* /V, 4, 5/, – радіти; *ira* /II, 32, 10/, – гнів; *saevire* /III, 45, 9/, – лютувати; *contempere* /III, 67, 4/, – зневажати; *odium* /III, 68, 5/, – гнів; *odisse* /V, 5, 9/, – ненавидіти; *timere* /V, 6, 8/, – боятися; *terror* /V, 6, 8/, – страх; *malum* /V, 54, 6/, – лихо. Експресивність цієї групи слів міститься у самій семантиці, їх емоційне забарвлення не залежить від мовного контексту, оскільки воно міститься у самому значенні слова, для такого прошарку лексики характерна інгерентна експресивність.

Важливим засобом лінгвостилістики промов є так звана нейтральна лексика, що отримує емоційно-експресивне забарвлення у контексті. Для неї характерна адгерентна експресивність. Ось приклади вживання такого типу лексики Т.Лівієм:

– *Appi Herdonii ductu et auspicio rem publicam versuri estis?* /III, 17, 2/, – Під керівництвом і верховним командуванням Аппія Гердонія ви збираєтесь зруйнувати державу?

– *Solo aequandae sunt dictaturae consulatusque* /VI, 18, 14/, – Із землею слід зрівняти диктатури і консулати.

– *Abi hinc cum tribunatibus ac rogationibus tuis!* /VI, 40, 12/, — Забирайся звідси зі своїми трибунатами і зверненнями!

У наведених прикладах стилістично нейтральні слова денейтралізуються, отримуючи додаткові семантичні відтінки, – лексика урочистого, піднесеного плану нівелюється отримуючи негативну емоційну забарвленість та додаткові семантичні відтінки. Про важливу роль контексту свідчить хоча б той факт, що вищенаведені поняття „tribunatus” і „rogatio” у промовах захисників інтересів плебеїв мають позитивне емоційне забарвлення, в той час, як у промовах представників патриціїв, як це ми бачимо у останньому прикладі, різко негативне.

Іноді денайтралізація відбувається у результаті поєднання нейтральних слів з пейоративними лексемами, як от: *Hoc si polluit nobilitatem istam vestram...* /IV, 4, 7/, – Якщо воно заплямовує ту вашу знатність... Тут слово „nobilitas” набуває пейоративної семантики під впливом наступного займенника, що несе у собі негативний емоційно-оцінний заряд. Розвитку емоційно-експресивних відтінків у лексемах промов часто сприяє їх метафоризація: *Quod privatorum consiliorum ubique semper fuit ... vos sub legis superbissima vincula conicitis...* /IV, 4, 10/, – Те, що стосується ваших особистих рішень, як завжди, ви скували кайданами найсуворішого закону. Часто Лівій досягає експресії метафоризацією дієслів: ... *vocis verborumque quantum voletis ingerent...* /III, 68, 4/, – ... вони нагромадять вам слів та промов скільки захочете.

У першому прикладі створенню емоційно-експресивного забарвлення сприяє використання граматичних засобів, зокрема форми суперлатива прикметника. Граматичні засоби є важливим фактором у лінгвостилістичному арсеналі промов. Найулюбленишим таким засобом є суфікси прикметників у найвищому ступені, відмітно те, що ними можуть передаватись і позитивні і негативні оцінні відтінки у залежності від контексту:

Non sine causa dii hominesque hunc urbi condendae locum elegerunt saluberrimos colles... /V, 64, 4/, – Не без причини боги і люди для заснування цього міста вибрали найцілющіші пагорби...

Nolo ego istam in te modestiam, ne degeneraveris a familia imperiosissima et superbissima /IX, 34, 15/, – Я не вимагаю такої від тебе скромності, не вироджуйся від найвладнішого та найгордовитішого роду.

Основу стилістичних ресурсів словотвору складають емоційно-експресивні афікси: *Verum enim vero lege id prohiberi et conubium tolli patrum ac plebis id demum contumeliosum plebi est* /IV, 4, 9/, – Бо, дійсно, відхилити закон про шлюби патрициїв та плебеїв, це врешті-решт є найобразливішим для плебеїв.

У промовах порівняно мало стилістично нейтральної лексики, вони переповнені лексикою, що містить різко виражений позитивний чи негативний оцінний інгредієнт. Те наскільки тісно експресивне у слові переплітається з емоційним видно із того, що лексика з експресивним забарвленням урочистого, піднесеного плану майже завжди позитивно-оцінна, а зневажливо-іронічного, як правило, містить негативну оцінність. Саме супровід слова певним оцінним моментом створює те чи інше емоційно-експресивне забарвлення.

Наведемо приклади лексики з позитивним відтінком емоційності, вона супроводить високий стиль і вживається у тих частинах промов, де мова йде про захист батьківщини, про боротьбу за волю, чи про релігійні звичаї: *respublica* /III, 17, 2/, – республіка; *urbs* /III, 17, 3/, – Рим; *deus* /III, 17, 4/, – бог; *Jupiter* /III, 17, 4/, – Юпітер; *arx* /III, 17, 4/, – фортеця; *forum* /III, 17, 4/, – форум (площа); *Romulus* /III, 17, 6/, – Ромул; *stirps* /III, 17, 6/, – предок; *virtus* /III, 67, 5/, – доблесть; *gloria* /III, 68, 3/, – слава; *patria* /IV, 3, 3/, – батьківщина; *populus* /IV, 3, 9/, – народ; *Capitolium* /V, 6, 3/, – Капітолій;

religio /VI, 41, 4/, – релігія; *libertas* /IX, 34, 5/, – свобода. У словах такого типу номінативні значення ускладнюються оцінно-характеризуючими смисловими відтінками.

Найбільшим розмаїттям вражає не стільки меліоративна, як пейоративна лексика промов. Саме у ній найповніше відбилися всі пристрасті, що розпалюються у ході історичних подій. Ось найбільш характерні приклади пейоративної лексики: *indignitas* /II, 32, 9/, – обурення; *ira* /II, 32, 3/, – гнів; *vereri* /II, 32, 3/, – боятися; *exul* /III, 19, 6/, – вигнанець; *scelus* /III, 19, 11/, – злочин; *periculum* /III, 19, 12/, – небезпека; *iniuria* /III, 45, 6/, – беззаконня; *caedes* /III, 45, 9/, – вбивство; *pudor* /III, 45, 1/, – сором; *ignominia* /III, 67, 2/, – безчестя; *mors* /III, 67, 2/, – смерть; *ignavia* /III, 67, 6/, – боягузливість; *culpa* /III, 67, 4/, – вина; *peccatum* /III, 67, 5/, – гріх; *venenum* /III, 67, 6/, – отрута; *odium* /III, 68, 5/, – гнів; *offensio* /III, 68, 5/, – образа; *simultas* /III, 68, 5/, – ворожнеча; *horrere* /III, 68, 6/, – жахатися; *terror* /III, 68, 11/, – жах; *contempere* /IV, 3, 2/, – зневажати; *atrox* /IV, 3, 2/, – нікчемний; *fastidire* /IV, 3, 13/, – викликати відразу; *offenses* /V, 3, 4/, – ворожий; *timere* /V, 3, 5/, – боятися; *maleficium* /V, 3, 8/, – злочин; *dolor* /V, 4, 12/, – біль; *ulcisci* /IV, 5, 3/, – мстити; *acerbus* /V, 51, 1/, – гіркий; *tristis* /V, 51, 1/, – сумний; *clades* /V, 51, 7/, – поразка; *neglegentia* /V, 51, 7/, – презирство; *avaritia* /V, 51, 10/, – жадібність; *metus* /V, 52, 12/, – страх; *incendium* /III, 17, 4/, – пожежа; *vexare* /V, 53, 1/, – спустошувати; *turpis* /V, 53, 4/, – ганебний; *malum* /V, 54, 6/, – лихо; *praestigium* /VI, 15, 13/, – обман; *inimicus* /VI, 18, 9/, – ворог; *mortiferus* /VI, 40, 12/, – смертоносний; *infestis* /X, 34, 5/, – ворожий; *violens* /IX, 34, 8/, – лютий; *reformidare* /IX, 34, 19/, – жахатися; *superbia* /IX, 34, 22/, – гордість. Такого типу лексика вводиться автором у місцях найбільшого загострення пафосу, для вираження обурення мовця. Вживання даної лексики є психологічно вмотивованим, адже емотивність тісно пов'язана з психолінгвістикою. У емоційній лексиці крім об'єктивного значення слова міститься ще і суб'єктивне – ставлення мовця до сказаного. Таким чином, за допомогою такої лексики здійснюється емоційно-психологічний вплив на читача. Як відомо, емоційно-експресивний компонент лексичного значення, його предметно-понятійна віднесеність виникають не у мовній структурі, а залежать від оцінки, що виробилась у суспільстві.

Емоційне у мові знаходиться у нерозривному зв'язку з естетичним. Під поняттям естетичної функції мови розуміємо вживання її в оцінно-чуттєвому, уявно-асоціативному, зображально-виражальному плані з метою виявлення скритого, суб'єктивного. Почуттєва оцінність – основна ознака естетичності.

Результати дослідження дозволяють, застосовуючи індуктивний метод, отримати певне уявлення не тільки про індивідуальні особливості мови, але й про особистість автора «Історії», його політичні та загальнолюдські переконання та пристрасті, його філософський світогляд, а також риси характеру та інші особисті якості. В процесі дослідження виходимо з того, що Лівій вкладає в уста своїх героїв власні думки та почуття, своє ставлення

до описуваних подій, відображає свої ідеологічні, духовні, моральні та етичні цінності. Історіограф досягає цього шляхом широкого варіювання різноманітних лексичних засобів – вибору лексики, застосуванням експресивних морфологічних елементів, умілого використання синтаксичних структур, спеціальних стилістичних фігур, обігрування звукового рисунка мови. Найбільш експліцитно позиція автора проявляється в його коментарях, авторських ремарках до та після промов. Дослідження засвідчує, що позиція автора – демократія та свобода, прагнення зрівняти права патриціїв та плебеїв, відновити давню добру славу Риму шляхом повернення громадян до моральних чеснот та звичаїв предків.

Мовне втілення в тексті особистості автора, його ставлення до описуваного, є не що інше як модальне забарвлення даного тексту. Тому можемо стверджувати, що, виявляючи у мовній палітрі тексту Лівія елементи, які дозволяють охарактеризувати ставлення автора до описуваного, намагаємося здійснити спробу зачепити комплекс питань пов'язаних із однією з актуальних проблем сучасної лінгвістики – проблемою мовної модальності. В умовах, коли невивченість питання затрудняє пошук концептуальних рішень, емпіричне філологічне дослідження конкретного мовного матеріалу і часткові висновки можуть стати одним із можливих, а, імовірно, й необхідних напрямків дослідження, що дозволить акумулювати необхідну мовну базу для подальших узагальнень і вироблення теоретичних концепцій.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, аналіз лексичних ресурсів з точки зору їх емоційно-експресивного забарвлення засвідчив наявність органічного зв'язку між емоційним та експресивним. Важливим засобом у лінгвостилістиці тексту промов є нейтральна лексика, що денейтралізується під впливом контексту та отримує додаткові емоційно-експресивні відтінки. Часто денейтралізація відбувається у результаті поєднання нейтральної лексики з пейоративними лексемами чи їх метафоризації. Лексика з позитивним відтінком емоційності супроводжує у промовах високий стиль. Багата та різноманітна щодо своєї функціональності і пейоративна лексика промов.

Таким чином, емоційно-експресивні засоби лексики, виконуючи естетичну функцію, служать у промовах історичних осіб твору Тіта Лівія „Історія” важливим засобом переконання.

Результати дослідження послужать дороговказом для подальшого вивчення емоційно-експресивної лексики промов у глибшому форматі в ролі синтаксичних засобів експресії та аргументації, що посприє пізнанню ідеї твору та допоможе детальніше дослідити ідіостиль автора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – Москва, 1969. 607 с.
2. Быховец В.В. Некоторые особенности эмоциональной лексики „Метаморфоз” Овидия // *Вопросы классической филологии*. – Вып. VI. – С. 226–239.
3. Виноградов В.В. Русский язык. – Москва, 1972. – 614 с.
4. Галкина-Федорук Е.М. Об экспрессивности и эмоциональности в языке // *Сб. статей по языкознанию*. – Москва, 1958. – С. 103–124.
5. Историки Рима. – Москва, 1970. – 496 с.
6. История Римской литературы / Под ред. С.И.Соболевского. – Т. I. – Москва, 1959. – 534 с.
7. Ливий Тит. Нашествие Аннибала. Кн. 21 / Пер. с лат. и объясн. Ф.Зелинского. – Санкт-Петербург, 1914. – 164 с.
8. Модестов В.И. Лекции по истории римской литературы. Век Августа. Киев, 1875. – 319 с.
9. Сенів М.Г. Мовні засоби створення емоційної експресії у сатирах Марціала // *Иноземна філологія*. – 1979. – Вып. 55. – С. 83–88.
10. Тэн И. Тит Ливий. Критическое исследование. – Москва, 1900. – 398 с.
11. Bernhardt G. Grundriss der Römischen Literatur. – Halle., 1850. –S. 542–545.
12. Bruns J. Die Persönlichkeit in der Geschichtsschreibung der Alten. –Kiel., 1897. – 84 s.
13. Stacey S.G. Die Entwicklung des livianischen Stiles. – Leipzig, 1896. 661 s.
14. Titi Livi. Ab urbe condita libri / W.Weissenborn. – M.Müller.lib. I-VI. – Lipsiae., 1910. – 396 s.
15. Titi Livi. Ab urbe condita libri / W.Weissenborn. – Bd. III. Buch. VI–X. Berlin, 1876. – 220 s.